

Vaticanum II en Bose: conspiratie van de beste soort

Ivo Dujardin ocsso

“Als ik terugblik op mijn leven, mag ik zeker niet nalaten de Heer te danken om een ‘lente’ die ik heb mogen kennen in mijn jeugd: de lente van paus Johannes XXIII en van het Tweede Vaticaans Concilie, een lente die heel mijn leven bepaald heeft. In mijn ouderdom wil ik de Heer danken om die nieuwe lente waarvan ik merk dat zij zich opnieuw aftekent in de kerk, ingezet door paus Franciscus en zeker voorbereid door Benedictus XVI. Ik beken het, mijn droefheid om de zekerheid van mijn nakende exodus is er minder bij geworden. Want ik zie dat datgene waarin ik geloofd heb, mogelijk is: jawel, de kerk kan hervormd worden.” (Enzo Bianchi, fragment uit een interview bij de viering van zijn zeventigste verjaardag, 2 mei 2013)

Hoe beleefde de monastieke gemeenschap van Bose in Noord-Italië de periode van vijftig jaar na het Tweede Vaticaans Concilie? Ivo Dujardin ocsso luistert naar Enzo Bianchi, de prior van Bose. Bianchi noemt hij een attente toeschouwer die de betekenis en de receptie van dit kerkelijk gebeuren in een halve eeuw als geen ander heeft weten te traceren. Maar ook de gemeenschap van Bose draagt Dujardins waardering weg. De manier waarop zij inging op de uitdagingen van het concilie, droeg ertoe bij dat de conciliaire inzichten ter plekke wortel schoten.

Vaticanum II, bakermat van Bose

8 december 1965: een einde en een begin

In Rome wordt het Tweede Vaticaans Concilie in het late najaar van 1965 met passende luister afgesloten. Maar wat daags voor de slotviering gebeurde, oogstte eveneens wereldwijde instemming en lof. Op die dag herriepen paus Paulus VI en patriarch Athenagoras de wederzijdse excommunicatie tussen

orthodoxen en katholieken, die dateerde van het jaar 1054. Dat betekende zowaar een mijlpaal op de weg naar de volledige eenheid, een teken om in vertrouwen verder te gaan. En een waardig einde van drie jaar concilie.

Al sinds 1963 onthaalt Enzo Bianchi (°1943) – eerst verbleef hij nog als universitair student ‘economie en handel’ op een klein appartement in Turijn – een groep geestverwanten: jonge katholieken, waldenzen en baptisten. Zij bidden samen, lezen de Schrift en vieren de eucharistie. Bij enkelen van hen rijpt de roeping van een celibatair leven in gemeenschapsverband. Ze zoeken een rustiger plek dan het drukke Turijn. De keuze valt op een verloren en verlaten boerengehucht nabij Magnano, op zowat 60 km ten noorden van Turijn. De uithoek draagt de naam ‘Bose’. Uitgerekend op 8 december 1965, de slotdag van Vaticanum II, komt Enzo aan in Bose, de plek die de bakermat zou worden voor zijn stichting, drie jaar later. Het concilie begint er als het ware opnieuw.

De christelijke identiteit gewekt

De vijftigste verjaardag van Vaticanum II is niet ontsnapt aan de aandacht van de gemeenschap van Bose. Uiteraard zijn hiervan vele sporen terug te vinden in de, overigens overvloedige, publicaties van de charismatische en profetische figuur van Enzo Bianchi. Al bij de veertigste verjaardag van het concilie liet de stichter van Bose zich opmerken als een oplettende toeschouwer van de ontwikkelingen na het concilie door alles van nabij te volgen en te becommentariëren. Zoals voor velen betekende het concilie ook voor hem een revolutie die een nieuwe periode inluidt voor de kerk. Bianchi juichte de irreversibele ontwikkelingen toe. Hij had – en heeft – daarbij vooral oog voor de binnenkant van de geloofsbeleving. Christenen zijn zich, dankzij de conciliaire accenten, veel meer bewust geworden van hun eigen identiteit, ook al verkeren ze dan vaak in de minderheid. Een groeiend besef van de persoonlijke verantwoordelijkheid is er het gunstige gevolg van. Pas nadat hij de betekenis van deze fundamentele gelovige attitudes heeft onderstreept, wil Bianchi ook ingaan op de belangrijke zichtbare veranderingen in de kerk. Hij ziet voornamelijk drie tekens.

Liturgie, Woord van God en oecumene

Het meest in het oog springende teken van het succes van Vaticanum II is de vernieuwing van de liturgie. Enzo Bianchi verheelt echter niet dat bij sommigen de nostalgie blijft leven naar de preconciiliaire liturgie. Volgens hem gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat vele van hun klachten en kritieken over de slordigheid van sommige postconciiliaire liturgieën terecht zijn. Toch prevaleert het voordeel van de verandering. Zo heeft de invoering van de volkstaal naar Bianchi's aanvoelen werkelijk voor baanbrekende vernieuwingen gezorgd. Dat sommige ‘riten’ anders verlopen, is niet de verandering die het grote belang van Vaticanum II onderstreept, maar wel dat het vernieuwde ritueel thans veel beter aansluit bij de goede manier waarop de liturgische assemblee het kerk-bewustzijn aanscherpt.

Ingang van het oecumenisch klooster in Bose. © foto: Monastero di Bose.

Haast met stemverheffing stipt Enzo Bianchi een tweede teken aan dat het bewijs levert van de noodzaak van het conciliaire proces: “Sinds het begin van het concilie heb ik met vreugde kunnen constateren hoe, vooral dankzij de vernieuwde liturgie, de Schrift weer in het centrum kwam te staan van het leven van de kerk. Welke gelovige, die zich herinnert hoe het in de jaren vijftig door de katholieke kerk aan eenvoudigen verboden werd de Bijbel te lezen, zou dit *novum* kunnen vergeten?” Bianchi is er rotsvast van overtuigd dat de impact van de Schrift op het gewone leven van de gelovige niet mag onderschat worden. De soms volkse manier waarop hij de monastieke praktijk van de *lectio divina* aanprijst, kenschetst hem als fervente verdediger van de volgehouden bijbellezing.

Het derde teken dat een nieuw tijdperk inluidt, is volgens de prior van Bose de oecumenische houding tegenover de ‘anderen’: de joden, de christenen van de andere belijdenissen en zij die behoren tot andere wereldgodsdiensten.

De realisering van het concilie

Enzo Bianchi onderscheidt vier fasen in de post-conciliaire ontwikkelingen, waarvan er al drie grotendeels achter de rug zijn: de jaren van het enthousiasme, de tijdspanne waarin de polarisatie woedde en de fase van de ontgoocheling. Nu is de periode van de rijpe actualisering ingezet. Grote theologen spreken over het einde van de Constantijnse periode, of over de overgang van een ‘westerse’ naar een ‘universele’ kerk; sommigen gewagen zelfs over het einde van de contrareformatie. Bianchi is de mening toegedaan dat de wijzigingen die het concilie veroorzaakte, onomkeerbaar zijn. Hij beaamt daarom graag het woord van paus Johannes Paulus II: Vaticanum II blijft “het kompas voor het derde millennium”.

De vraag of het concilie al een volkomen implementatie kreeg, gaat Enzo Bianchi nooit uit de weg. Hij spreekt over “een onvoltooid concilie” en citeert

in dat verband, bij herhaling, een zin uit de encycliek *Ut unum sint* (1995) van paus Johannes Paulus II: “*Quanta est nobis via?*” – “Hoe lang is de weg die nog voor ons ligt?” De gave voltrekking van een concilie vraagt veel tijd en vaak stranden de pogingen tot effectuering van bepaalde accenten op realisaties die een evidente tegenspraak inhouden. Bianchi verwijst hierbij graag naar kardinaal Bellarmino die veertig jaar na het Concilie van Trente verschillende memoranda naar de paus stuurde, waarin hij aandrang om niet langer te dralen met de tenuitvoerlegging van de besluiten van het concilie. De prior van Bose waarschuwt ook voor het soort hermeneutiek dat het verleden van de kerk probeert te verheerlijken ten koste van het *novum* van het concilie zelf. Het gevaar blijft – zo stelt hij – dat sommigen het concilie vergeten, minimaliseren of klasseren, alleen al door de verraderlijke formule “*ripensare il concilio*” (‘het concilie her-denken’) te gebruiken. Verder betreurt hij dat er soms weinig animo te bespeuren valt om nog inspiratie te zoeken in de conciliaire documenten en dat sommigen blijkbaar terug willen naar een christenheid van de confessionele arrogantie, of dat er binnen de kerk een tendens bestaat om zich het recht toe te eigenen ‘anders’ te zijn, waardoor de zorg voor de kerkelijke *communio* dan wel heel ver zoek is. Op de vraag of er nog vijanden zijn van het concilie, moet Bianchi dus tot zijn spijt “ja” antwoorden.

Voor naïef optimisme kan er dus geen plaats zijn. Het Tweede Vaticaans Concilie had als doel de gelovige dichter bij het evangelie te brengen en het evangelie dichter bij de mannen en vrouwen van deze tijd. Wat door het evangelie geïnspireerd is, kan echter nooit gemakkelijk toegepast of gerealiseerd worden. Niets is goedkoop in de dynamiek van de genade.

Bose, biotoop van Vaticanum II

Bose is een plek waar het concilie tot leven kon komen. Vaticanum II trok een spoor in het gebeuren van de gemeenschap. Daar in Bose heeft het concilie zijn plek, zijn biotoop mogen vinden. Bij het aanbieden van het huldeboek (*Liber amicorum*) ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Enzo Bianchi zei Frederico Lombardi sj, de perschef van het Vaticaan, dat de stichter en prior van Bose velen helpt om de kerk opnieuw uit te vinden. Het staat inderdaad buiten kijf dat onder zijn creatieve en krachtige impuls de gemeenschap van Bose de goede teeltgrond voor de implicaties van Vaticanum II heeft aangevoerd. Het concilie werd ter plekke geactualiseerd. En daar plukken de bezoekers eveneens de vruchten van.

Liturgie

Wie als gast deelneemt aan het getijdengebed van de gemeenschap – ’s morgens, ’s middags en ’s avonds – ontvangt het nodige om aandachtig te kunnen meebidden. De bezoeker wordt onmiddellijk ‘meegezogen’ in de biddende dynamiek en als het ware ondergedompeld in de ruimte van een eenvoudige en stijlvolle liturgie. Creativiteit ontbreekt nooit, maar ze blijft sober, zodat de muziek niet de aandacht op zichzelf trekt en de tekst op het voorplan blijft.

De verzoeningsruimte in Bose: een creatieve, smaakvolle en verdiepende herlancering van het sacrament van de verzoening.

De getijden ruimen veel plaats in voor het luisteren naar de Schrift, terwijl de psalmodie er een eigen cachet draagt. In Bose biedt een gemengd koor vele mogelijkheden. Er is niet alleen de volle samenzang of de sobere polyfonie die af en toe voor een feestelijke noot zorgt. Het strofisch over en weer zingen, van het ene koor naar het andere, is er ook gebruikelijk. Of het spel van vraag en antwoord in solozang, een techniek die de tekst van een psalm op een verrassende wijze tot leven brengt door zijn specifieke profiel en structuur te respecteren.

Voor het zingen van de antifonen, voor en na de psalm, heeft Bose ook een eigen weg gekozen. In het psalmenboek van het Noord-Italiaanse monasterium staan geen uitgewerkte melodieën zoals wij die kennen, maar een reeks verzen, vooral uit het Oude en Nieuwe Testament, die als eenvoudige recitatieven hetzelfde effect beogen als de klassieke antifoön: de bidder het perspectief aanbieden waarin de psalm zinvol gebeden kan worden. De cantor zingt de verzen voor en allen herhalen de voorzang.

En dan hebben in Bose ook nog eens op geregelde tijdstippen internationale liturgische congressen plaats: een duidelijk teken van de niet aflatende aandacht voor “de bron en het hoogtepunt” van het leven van de kerk (cf. *Sacrosanctum Concilium* 10). Het zorgzaam toepassen van de *Constitutie voor de Liturgie* – het eerste conciliedocument dat door paus Johannes Paulus II ooit “de grote genade van de twintigste eeuw” werd genoemd – is er dus hoegenaamd geen ijdel woord. Niet toevallig luidde in het jubileumjaar het thema van de driedaagse bijeenkomst: “Vaticanum II. Liturgie, architectuur en kunst”. Kardinaal Godfried Danneels maakte op de slotdag attent op de actualiteit van het concilie door een en ander vanuit de schoonheid van de liturgie te herlezen.

Een laatste staaltje van liturgisch ‘kunnen’ en gevoel voor de juiste ‘setting’. Wat Bose ondernam voor de herwaardering en spirituele invulling van het sacrament van de verzoening – tot op vandaag het zorgenkind onder de zeven sacramenten – is ongehoord groots in zijn eenvoud. De monniken ontwierpen een artistiek hoogstaande ruimte die, mede door de positionering van het meubilair en de voorwerpen, een helpende hand reikt bij de herontdekking en beleving van de binnenkant van het gebeuren. Wie er gebruik van maakt, ervaart de biecht weer heel sterk als een ontmoeting met de Heer, als het ‘sacrament van de Godsontmoeting’. Grondslag van die ervaring is het luisteren naar de boodschap van het Woord, waarbij de bedienaar als het ware slechts een zijdelingse bemiddeling belichaamt.

Gods Woord

“Om concreet uit de dynamiek van het primaat van het Woord van God te leven, wordt iedere broeder en zuster uitgenodigd bij het begin van de dag minstens één uur te besteden aan de persoonlijke *lectio divina* rond een Schriftpassage die door de gemeenschap gekozen is. Op die manier willen wij onderstrepen hoezeer het Woord werkelijk de enige bron is van de *communio* of de verbondenheid met elkaar.” Dit staat te lezen in een tekst die het verloop van een dag in Bose toelicht.

Door de eeuwen heen hebben monniken, van de tijd van Sint Benedictus tot op vandaag, de aanvang van de dag vrijgehouden om te bidden en te luisteren. Die vroege uren zijn voor iedere monnik kostbaar en dierbaar. Bose laat die traditie niet los maar gaat er wel creatief mee om. Ook in Bose stapt de gemeenschap in de vroege ochtend biddend en luisterend, in een klimaat van stilte, de nieuwe dag binnen. Maar het eigen charisma van het monasterium – de trouwe beantwoording van de roep om het (door het concilie herontdekte) Woord van God een ruime plek te geven in het leven – zorgde wel voor een aparte stempel op de eeuwenoude traditie. Pas nadat elke broeder en zuster individueel een vol uur lezend en biddend bij de Schrift heeft verwijld, komt de gemeenschap samen voor het collectieve gebed van de morgengetijden. Aan de gasten wordt dan weer de mogelijkheid geboden om, onder begeleiding van een zuster of een broeder, vlak voor de avonddienst in groep een Schriftpassage te lezen, een soort practicum in de *lectio divina*.

Oecumene

De studentengroep in Turijn, waartoe ook Enzo Bianchi behoorde, was al op oecumenische leest geschoeid. Toen het concilie nog volop aan gang was, vierden de studenten, die uit verschillende christelijke denominaties kwamen, samen liturgie, baden ze op één plek en luisterden ze eensgezind naar de Schrift. Tot op vandaag is dit een werkelijkheid in Bose. Gelovigen uit de Reformatie maken gewoon deel uit van de gemeenschap.

Spontaan werden er dan ook in Bose dagen van studie en ontmoeting georganiseerd, die een sterk oecumenische inslag hadden. Sinds 1993 hebben in

Prior Enzo Bianchi (r.) in gesprek met Iosif Bosch (Buenos Aires) (l.), bisschop van Patara en delegaat van patriarch Bartolomeus van Constantinopel, tijdens het oecumenisch congres afgelopen nazomer. © foto: Monastero di Bose.

de maand september de jaarlijkse Oecumenische Congressen (*Convegni Eumenici di Spiritualità Ortodossa*) plaats, waarin de orthodoxe spiritualiteit op het voorplan staat. De abten André Louf ocso, Michel van Parys osb en Daniël Hombergen ocso waren er de afgelopen jaren gewaardeerde sprekers. Voor de bijeenkomst van 2013 (intussen al de 21ste editie!) werd als thema gekozen: “de etappen van het geestelijk leven”, naar het gelijknamige Franse boek van Paul Evdokimov. Er dienden zich maar liefst tweehonderd deelnemers aan, jong en oud, mannen en vrouwen, leken en priesters. Meer recentelijk en op minder regelmatige basis staat Bose ook in voor de Internationale Oecumenische Congressen rond de spiritualiteit van de Reformatie.

Binnen de congressen die focussen op de orthodoxe spiritualiteit heeft zich in de loop der jaren een gelukkige ontwikkeling voorgedaan. Aanvankelijk werden de sessies uitsluitend met en voor het patriarchaat van Moskou georganiseerd. Thema’s waren de geschiedenis van de Russische orthodoxie en de spiritualiteit van grote figuren uit die traditie (1993-1999). In 2000 kwam voor het eerst ook de Byzantijnse traditie aan de beurt. De volgende jaren wisselden de vertegenwoordigers van de Russische en de Byzantijnse traditie elkaar af, zonder dat ze daarom beide aan een en hetzelfde congres deelnamen (2000-2006). Vanaf 2007 werd het mogelijk dat Russen en Byzantijnen samen aan de jaarlijkse ontmoetingsweek deelnamen. In de jongste editie van de *Convegni Eumenici* waren zelfs niet alleen de patriarchaten van Constantinopel en Moskou vertegenwoordigd, maar tekenden ook nog verscheidene andere patriarchaten voor aanwezig. Het mag duidelijk zijn, in deze oecumenische septemberweken wordt niet alleen samen nagedacht over oecumene, er ‘gebeurt’ ook effectief oecumene. Bose schrijft daarmee geschiedenis. De gemeenschap opent tegelijk een nieuwe toekomst. Want biedt zij geen voorproef van het ‘panorthodox concilie’ waarnaar nu al tachtig jaar wordt uitgezien en gezocht?

De publicaties van Enzo Bianchi

Sinds 1974 begon voor Enzo Bianchi de periode van publiceren en voordrachten geven. Dat apostolaat van het woord droeg bij tot zijn bekendheid. Tot in de kerk van Vlaanderen kennen velen zijn naam of hebben al iets van hem gelezen. Er zijn trouwens weinig actuele onderwerpen waarover de bedrijvige publicist bij meerdere uitgeverijen en in diverse kranten en tijdschriften geen verhelderend woord probeert te zeggen. De indrukwekkende reeks boeken, die met de regelmaat van de klok bij verschillende Italiaanse uitgeverijen verschijnen, lijkt zelfs nog lang niet afgesloten.

Bianchi schrijft over bijbelse, spirituele, kerkelijke, pastorale en actuele maatschappelijke onderwerpen. Op een inleiding bij het bidden (1972) volgde in 1974 een inleiding op het Boek der psalmen. In datzelfde jaar verscheen zowaar het derde boek van Bianchi, *Pregare la Parola* (het Woord bidden), nagenoeg geheel aan de praktijk van de *lectio divina* gewijd. Toen een herziene en meer uitgebreide uitgave in 1990 het licht zag, waren de benedictinessen van Bonheiden al met de Nederlandse vertaling van het geschrift uit 1974 begonnen. In 1991 verscheen het pareltje van Bianchi onder de titel *God ontmoeten in zijn Woord* in hun reeks Monastieke Cahiers. Sindsdien kende het boek herdruk na herdruk. In 2009 was het al aan de 24ste druk toe. De 'long-worldseller' is te lezen in maar liefst zestien (!) talen, waaronder ook het Tsjechisch, het Russisch, het Koreaans, het Chinees en het Swahili. Een sterkere bevestiging van het charisma van Bose, dat erin bestaat om de Schrift, het Boek van God, voor velen te openen, kan wellicht niet gevonden worden.

Uitgeverij Qiqajon

Deze bijdrage kunnen we niet afsluiten zonder de vermelding van Qiqajon, de uitgeverij die ongeveer 30 jaar geleden in Bose werd opgericht. De Hebreeuwse naam verwijst naar het boompje dat in Ninive spontaan begon te groeien toen Jona er zijn zware taak opnam, het boompje dat de profeet wat schaduw en een moment van vreugde en weldadige rust bezorgde (Jon 4,6). Tot nog toe verscheen, gespreid over pakweg twintig reeksen, een zeshonderdtal titels met het label Qiqajon. Teksten uit de hele waaier van de monastieke traditie zijn er in vertaling ondergebracht. Ook de Westerse geschriften uit Citeaux, Camaldoli, Vallombrosa en La Chartreuse ontbreken niet. De broeders en zusters publiceren bovendien zelf kleinere spirituele essays die de vrucht zijn van een grondige zelfstudie. Zo verzamelde een broeder enkele jaren geleden, in een boek van ruim negenhonderd bladzijden, citaten uit de monastieke traditie van het eerste millennium, die alle handelen over de 'weg' die de monnik vanaf zijn intrede tot aan zijn dood aflegt. Het rijke citatenboek bevat deskundige commentaren die de lezer stap voor stap inleiden in de boeiende materie. Ook titels van vertalingen van geschriften van eigentijdse spirituele auteurs, zoals de homilieën van André Louf, prijken in de fondsl lijst van Qiqajon. In de afdeling 'Fasciculi' (brochures van een 25-tal bladzijden) heeft Enzo Bianchi, in de reeks *Sentieri di senso* (Paden naar zingeving) een van zijn jongste

conferenties verder uitgewerkt onder de titel *Francesco il papa del Mutamento* (Franciscus, de paus van de verandering), een onverholen toespeling op de wens van velen dat de accenten van Vaticanum II in al hun implicaties geconcretiseerd worden.

Terecht koopt een recent nummer van een Italiaans maandblad zijn bijdrage over de geschiedenis en de spiritualiteit van de monastieke gemeenschap van Bose met: “De vruchtbaarheid van het concilie”. Bose is inderdaad een plek waar het Tweede Vaticaans Concilie rijpe vruchten afwierp en nog steeds afwerpt. Niet alleen voor de gemeenschap zelf, maar voor vele duizenden, katholieken en andere christenen, andersgelovigen en niet-gelovigen. Kerk en wereld vinden er een inspirerende vrijplaats.

Zonder aarzelen kunnen we besluiten: Vaticanum II is de bakermat van Bose, maar Bose is tevens de biotoop van Vaticanum II.

Ivo Dujardin ocsa (°1938) is monnik van de abdij O.-L.-V. van het H. Hart in Westmalle. Van 1988 tot 2004 was hij er abt. Momenteel bewijst hij pastorale dienst bij de zusters trappistinnen van Vitorchiano in Italië.

LEESWIJZER

Geschriften van Enzo Bianchi in Nederlandse vertaling

God ontmoeten in zijn Woord, Abdij Bethlehem, Bonheiden 1991.

(vertaling van *Pregare la Parola. Introduzione alla lectio divina*, Grabaudi 1974)

Vrienden van de Heer, Abdij Bethlehem, Bonheiden 1992.

(vertaling van *Amici del Signore*, Gribaudi 1990)

De mantel van Elia, Abdij Bethlehem, Bonheiden 1997.

(vertaling van *Il mantello di Elia*, Qiqajon, Bose 1985)

De Heer Jezus volgen. De radicaliteit van het christendom, Abdij Bethlehem, Bonheiden 1998

(vertaling van *Il radicalismo cristiano*, Gribaudi 1975)

Aan de priesters, Halewijn, Antwerpen 2010.

(vertaling van *Ai presbyteri*, Qiqajon, Bose 2004)

Waarom bidden, hoe bidden?, Lannoo, Tielt 2010.

(vertaling van *Perché pregare, come pregare?*, San Paolo 2009)

De Regel van de gemeenschap van Bose werd in 2003 in eigen beheer uitgegeven door het Godsvriendenhuis in Herent (B).

